

NIEUWSBRIEF

SOENNES
SWAERDES

nr. 18 - oktober 2023

Lokaal

Een gerenommeerde Filipijnse professor, socioloog (iemand die mensen en hun sociaal gedrag in de maatschappij bestudeert) en dé specialist in zijn land op het gebied van religie en spiritualiteit, komt in de zomer al jaren naar België om in Antwerpen zomerschool-lezingen te geven. Tussendoor bezoekt hij steden en bezienswaardigheden. Dit jaar stond het openluchtmuseum van Bokrijk op zijn programma. Met sprankelende ogen nam hij de oude gebouwen en het prachtige groen in zich op. Bokrijk vervulde hem met blijdschap en verwondering.

In vele Aziatische landen, zoals de Filipijnen, worden erfgoed en oude levenswijzen als achterhaald beschouwd. Wat verdwijnt met het slopen van authentieke gebouwen is niet enkel steen, bamboe en hout maar een verbinding met het verleden, met de voorouders, met wie wij ooit waren, concludeerde de professor. In Bokrijk werd hij herinnerd aan het onmetelijke belang van het lokale in een tijdperk van onophoudelijke en nietsontziende globalisering. Via contacten hier had hij gehoord over kunstinitiatieven die inspelen op het creëren van een balans tussen lokaal en globaal, wist hij van de inspanningen die gebeuren om plekken authentiek te houden en ze toch niet te veranderen in relictten van het verleden. Hij had interesse in gemeenten die de balans zoeken

tussen behoud en modernisering. “Hoe kunnen we de wereld in zonder het lokale te vergeten?”, was zijn slotvraag.

Het lokale, dat is de plaatselijke cultuur en geschiedenis die geschreven werd door alle mensen die op die plaats gewoond en geleefd hebben. De een heeft al meer bladzijden dan de ander maar allemaal hebben we ons steentje bijgedragen. Daarom is de universiteit van het leven de belangrijkste leerschool. Het verleden is daar een belangrijk onderdeel van. Uit het verleden kun je leren. Het kan je helpen om de juiste beslissingen te nemen en weloverwogen keuzes te maken. We hebben niet met de professor kunnen spreken want anders hadden we hem op zijn slotvraag dit antwoord gegeven: “Lees de nieuwsbrief van Soennes & Swaerdes”.

Hoewel er heel veel inspanningen geleverd worden om oude, waardevolle gebouwen te restaureren en te behouden, verdwijnt er in alle stilte veel immaterieel erfgoed, zoals biodiversiteit en ... stilte. Op deze foto zien we de Stalkerschans met op de achtergrond de boerderij 'De Kraeiebos'. Hij is zo'n 75 jaar geleden in de nazomer gemaakt. De oevers van de vijver zijn vertrappeld, wat wijst op begrazing. Links op de foto bevindt zich het begin van de Bezoensberg, begroeid met brem, dennen en heide. Zandwegen dooraderen het gebied. Dit oude landschap in de stille Kempen was een bron van biodiversiteit, rust en stilte.

Inhoud

Lokaal	1
Pe(e)tersklok	2-3
BJB-kapelletje	3
Tentoonstellingen	4
Dialectavond	5
Urinoirs (deel 2)	6
Erfgoedboom	7
Duimpjes	7
Lekker Lokaal	7
Voorwerp	8
Vervlogen tijd	8

Deze nieuwsbrief ontvangen of lid worden van Soennes & Swaerdes?

Wil je graag op de hoogte blijven van het reilen en zeilen van Soennes & Swaerdes?

Heb je interesse in erfgoed?

Ben je actief als onderzoeker van de Zutendaalse geschiedenis?

Is plaatselijke heemkunde jouw ding?

Lees je graag artikelen over de eigen streek?

Schrijf je dan snel in als sympathisant of actief lid via info@soennesenswaerdes.be

Sjaolhuus

Elke 1ste en 3de zondag van de maand open (behalve tijdens schoolvakanties en op feestdagen) van 10 tot 13 uur of op afspraak.

Onderzoek en historiek van de Pe(e)tersklok (vervolg)

Wanneer we de website van de heer Johan Bex, uurwerkmaker uit Schalkhoven-Hoeselt (www.uurwerkmaker.be) raadplegen, valt het behoud van stijlkenmerken op bij klokuurwerken die we zouden kunnen vermelden onder de noemer 'het voorwerp hebbende uitgemaakt van eenzelfde bevoorradingsketen'. Op deze website wordt een vroegere klok voorgesteld, indertijd gemaakt door de heer M. Peters à Zuetendael (1732-1806). Betrokkene woonde aanvankelijk in Zutendaal en is later verhuisd naar Opglabbeek waar hij opdrachten heeft uitgevoerd aan het torenuurwerk. In 1798 deed hij hetzelfde aan een torenuurwerk in Bilzen.

Een grondig nazicht van de gebruikte materialen op bijvoorbeeld de wijzerplaat wijst ons op de grote overeenkomst tussen vernoemd klokuurwerk en dat in het schoolhuis. Het feit dat we nu reeds twee originele klokuurwerken van twee verschillende makers kunnen terugbrengen tot dezelfde oorsprong (Peters en Peeters uit Zutendaal) doet ons daarnaast ook besluiten dat deze objecten werden voortgebracht tijdens de productieve jaren van de Pe(e)tersstam.

Of Peters en Peeters behoren tot een en dezelfde stamboomfamilie, waarvan de schrijfwijze van de familienaam mettertijd wijzigde, verdient een verder doorgedreven onderzoek in de geboorteregisters van de gemeente. Dit is voer voor genealogisch onderzoek en kan ook verheldering of zekerheid opleveren of leiden tot diepere inzichten aangaande de oorsprong van andere aanverwante (?) Zutendaalse uurwerkmakers. Zeker als naast de familiale afstamming ook het beroep (schrijnwerker) werd vermeld.

Een administratieve fout bij de gemeentelijke aangifte van een geboorte kon ook al leiden tot een (ongewilde) naamsverandering binnen dezelfde familie, zeker in een tijd dat nog alles met pen en papier werd neer- en overgeschreven.

Zo is het ons ook niet duidelijk waarom in de ene publicatie voor een en dezelfde persoon de voornaam Mathieu wordt gebruikt en dan weer Mathias of dat men de naam Jacques vermeldt daar waar anderen het hebben over een zekere Jaak (zie hierna).

De kronieken, weergegeven in Stoppels, het driemaandelijks tijdschrift met geschied- en heemkundige informatie over Zutendaal, jaargang 1, nummer 3 van september 1992 vermelden het volgende: *"In de Daalstraat waar nu Jefke vanne Pos met zijn gezin woont, stond in de vorige eeuw het oude huis Peeters. Daar woonde destijds Catharina Bijmens, weduwe van Jaak Peeters, koster en de eerste Peeters die in Zutendaal was komen wonen. Hij was de zoon van horlogemaker Thomas Peeters en Cornelia Cielen, die in Wiemesmeer woonden. Rond 1880 verhuisde de familie Peeters naar de overkant van de Daalstraat. Het werd daar 'De Klok' omdat de familie Peeters een familie van klokkenmakers was. Zij hadden café, ijzerwinkel en ... één koe."*

Alhoewel er enige onzekerheid bestaat over de juiste schrijfwijze van de voornaam van onze uurwerkmaker is de Zutendaalse afkomst en de maker van onze staande klok nu voldoende bewezen.

Wat wel in grote mate aan waarschijnlijkheid grenst, na te heb-

ben aangetoond dat Zutendaal zeker geen uitgebreide lokale klokproductie kende maar er toch afgewerkte producten op de markt verschenen onder de vorm van de combinatie kast-klokuurwerk, is het feit dat we nu ook weten dat er plaatselijk meerdere en gedurende verschillende tijdstippen getalenteerde handelaars en/of schrijnwerkers kleinschalig werkzaam moeten zijn geweest. In ateliers werden volgens eigen ontwerp zoals de lokale traditie dat wilde, de mode van het moment of simpelweg op verzoek van de koper, dergelijke afgewerkte ensembles te koop aangeboden. Het 'naakte' klokuurwerk werd dan voorafgaandelijk uit voorraad of op verzoek van de verkoper (volgens de gewenste technische mogelijkheden, eventueel voorzien van aangepaste wijzerplaat) betrokken uit de regio's waar ze werden geproduceerd.

Het valt ook niet uit te sluiten dat zij bepaalde meubelstukken ook langs een andere weg aanschafte, bijvoorbeeld 'via het parallelle circuit'. Het is perfect mogelijk dat wat vroeger uurwerkmaker werd genoemd in feite de oude versie is van wat we tegenwoordig juwelier-retailer noemen. Het is niet omdat men het predikaat 'horlogemaker' krijgt toegekend dat men het in se ook is in de betekenis van het woord. Een horlogemaker die zich had toegelegd op zakuurwerken verkocht en herstelde in principe maar fabriceerde toen ook niet zijn eigen handelswaar tot afgewerkt product. Door de doorgedreven kennis van hun handelswaar waren ze wel in staat uitgebreide herstellings- of aanpassingswerken hieraan uit te voeren.

Om commerciële redenen, simpelweg uit beroepsfierheid of omdat het gebruik dat voorschreef, werd het aangeboden product door de uurwerkmakers dan nog bijkomend gepersonaliseerd door vermelding van naam, oorsprong en reeksnummer op een tinnen schildje (in ons geval N° 1036). De mogelijkheid bestaat ook, en dit is niet onwaarschijnlijk, dat de ene uurwerkmaker verderwerkte aan een ritme (nummering), beginnend vanaf een punt waarop de voorvader of het naaste familielid eerder gestopt was. Hiermee werd tegemoetgekomen aan een eerder ingestelde familietraditie. Dit laatste kan de verklaring zijn van het hoge verkoopcijfer dat werd aangeduid/gehaald ten tijde van de actieve jaren van J. Peeters omdat men dan in feite teerde op datgene wat voordien door de familie 'in eigen beheer' gemaakt werd.

Zeker is dat de klok als 'levensbegeleidend' gebruiksvoorwerp in de geesten der herinnering op een bepaald ogenblik navolgbaar opduikt bij de familie Huveners, eigendom van een zekere 'Seike', afgeleid van Lucia. We weten dat ze een woning betrok in wat nu de Hoogstraat wordt genoemd.

Het huis van Seike uiterst rechts op de foto.

Deze woning moeten we situeren ter hoogte van de oude vestigingsplaats van apotheker Thoen in het centrum van de gemeente. 'Seike' had bij haar overlijden via testament ter kennis gegeven dat de klok in de familie moest blijven en diende te worden toegewezen aan 'de kleine Gommarus', vijfde kind uit het gezin Huveners-Remans. Vader was postbode en woonachtig op de 15 Augustusstraat. In een later stadium verhuist de klok met zijn nieuwe eigenaar naar de Stalkerweg. In 2022 wordt de bewuste klok dan verworven door de erfgoedbeweging die ze vanaf dat moment onderbrengt in het schoolhuis naast de vroegere gemeentelijke jongensschool. Dat de expositie van deze klok zich niet enkel zou beperken

tot een zuiver statisch gegeven stond bij voorbaat vast. De nieuwe aanwinst diende ook te figureren volgens het doel waarvoor ze uiteindelijk werd geconstrueerd, namelijk tijds-aanduiding.

Alzo diende het klokkenmeubel en het bijhorende uurwerk onder handen te worden genomen. De Pe(e)tersklok had in zijn geheel de tand des tijds goed doorstaan en bleek door de jaren heen gelukkig niet te zijn 'mishandeld' noch 'kapotgerestaureerd'. Dat de klok in al zijn originaliteit werd bewaard kunnen we afleiden uit het feit dat wat het uurwerk betreft dit alleszins in zijn functionaliteit werd gehouden (geen stukken verwijderd noch toevoegingen aan het originele ontwerp, geen onnodige gaten of dichtingen en dergelijke). Ook de maten van de wijzerplaat (vorm en afmetingen) zijn conform deze van het bovenste kaderwerk van het meubelstuk. Er is dus zeker geen sprake van een 'huwelijk' (onoordeelkundige mengeling van klokkuurwerk en kast).

Het meubel zelf bevond zich, voor een gesculpteerde kast van meer dan 100 jaar, in redelijke staat: compleet, niet aangeast door de houtworm maar toch een weinig verbleekt door de inwerking van het zonlicht en een weinig onstabiel in de verbindingnaden. Na vakkundig met boen- en kleurwas onder handen te zijn genomen door de vrijwilligers van de erfgoedbeweging straalt de eikenhouten kast nu weer in al haar glorie op haar nieuwe standplaats.

Wie meer wil weten over het technische aspect (restauratie en werking van het klokmechanisme) van deze klok, mag dat laten weten en krijgt dan het integrale artikel van Leo Philips bezorgd.

We willen ook graag weten hoeveel Pe(e)tersklokken in Zutendaal of elders er nog bestaan en vragen daarom om ons dit te melden.

Kapelletje van de BoerinnenJeugdBond (BJB) werd hersteld

Het vervallen kapelletje op de hoek van de Mandelseweg en de Stalkerweg is helemaal opgeknapt.

Hari Vranken uit de Ossebergstraat heeft er sinds begin september aan gewerkt en het resultaat mag gezien worden.

Tijdens het voorjaar van 2024 wordt het gebouwtje plechtig ingewijd.

In onze nieuwsbrief nummer 21 zullen we dan ook aandacht schenken aan de geschiedenis van dit kapelletje van de BJB (BoerinnenJeugdBond of Bond van Jonge Boerinnen).

De Zutendaalse erfgoedbeweging Soennes & Swaerdes stelt het oude

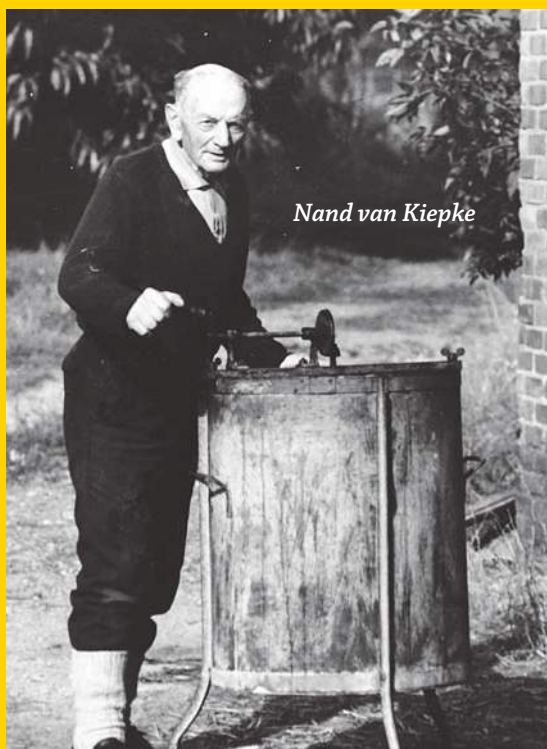
KLOOSTERKLASJE

uit het midden van de vorige eeuw

opnieuw open voor bezoek. U kan een kijkje gaan nemen tijdens de openingsuren van het Sjaolhuus (1ste en 3de zondag van de maand - behalve tijdens schoolvakanties en op feestdagen - telkens van 10 tot 13 uur).

Sjaolhuus, Schoolstraat 8, 3690 Zutendaal.

Kloosterklasje, Schoolstraat 3, 3690 Zutendaal.

Nand van Kiepké

DE ZUTENDAALSE RAAT VAN HONINGSTAMVADERS

EXPO

SJAOLHUUS

Ooit was Zutendaal een paradijs voor imkers. Niet alleen de eigen bevolking had veel bijenkorven en/of bijenkasten maar van heinde en ver kwamen imkers naar hier, vooral voor de heide. Aan de hand van interviews en getuigenissen heeft de erfgoedbeweging over die periode een tentoonstelling samengesteld. De verhalen van o.a. Nand van Kiepké en Sjaef Vanhinkel komen hierin tot leven. Aangevuld met voorwerpen, waaronder een authentieke honingpers, wordt een beeld geschetst van het rijkelijk verleden van de Zutendaalse honingstamvaders.

De tentoonstelling is te bezichtigen in het Sjaolhuus (Schoolstraat 8) op de 1ste en 3de zondag van de maand (niet tijdens de vakanties en op feestdagen) en op afspraak. Meer informatie is te vinden op www.soennesenswaerdes.be of via info@soennesenswaerdes.be en 089 62 94 53.

Erfgoedbeweging
Soennes & Swaerdes
presenteert

Zingentaere
en kallentaere
't Ziettendels
en Iere haage

WÈI ZAAGDER?

Al zingend en zeggend
eer betuigen aan het Zutendaals dialect

Wil je weten hoe dit in zijn werk zal gaan, kom dan in het tweede weekend van december naar onze eerste **dialectavond!**

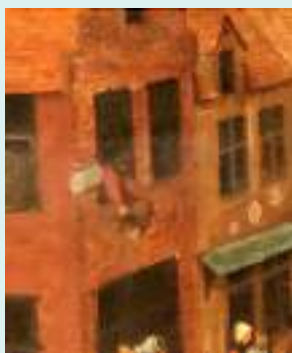
- **Bü** (waar)? In de gezellige *goehj plaots* van Marijke en Gregg, Zuurbroekstraat 23, Zutendaal
- **Wèinie** (wanneer)? Twee voorstellingen **vrijdag 8 & zaterdag 9 december 2023** telkens om 20u
- mèt **intige lèèvende leedsjes** (live muziek) van het **Sjehmerorkês**
- **Sjai** (toegang)? € 9,00
Opgelet: beperkt aantal plaatsen!
Schrijf je in via info@soennesenswaerdes.be
of **0474 89 28 65**

OPENBARE TOILETTEN: EEN BEETJE GESCHIEDENIS ...

Openbare toiletten waren er reeds lang voor de Romeinen. Bij een bezoek aan een Romeinse opgraving werd je wellicht al gewezen op de fameuze latrine, een reeks gaten in een stenen bank waar iedereen gezellig naast elkaar zat zijn (grote) behoefte te doen. Als er een riviertje nabij lag werd het water daarvan geregeld afgeleid onder die latrine, een verre voorloper van de waterspoeling. Elders werden de uitwerpselen in een gat opgevangen en gebruikt als mest op het veld. Wildplassen was bij de Romeinen normaal en geaccepteerd en dat bleef zo tot in de 19de eeuw.

De middeleeuwen leerden wij kennen als een cultureel hoogstaande periode op gebied van o.a. bouw- en schilderkunst. Bij een bezoek aan een middeleeuwse burcht zal de gids allicht eens de aandacht gevestigd hebben op een gemak, een uitbouw in de muur vanwaar de uitwerpselen in de slotgracht terechtkwamen.

Dergelijke toiletten waren er in de steden ook in de stadsmuren, zoals blijkt uit een schilderij van Pieter Brueghel de Oude. Op een van zijn schilderijen zie je bijvoorbeeld ook de piston leeggieten in de straat vanaf het venster op de eerste verdieping. De mensen namen 's nachts hun piston of pispot mee in huis. Nog tot in de 19de eeuw ledigden de (stads)bewoners 's morgens hun pispot gewoon in de tuin (als die er was) of in het gootje van de straat. Allesbehalve hygiënisch.

Dat veranderde in de 19de eeuw. Geleidelijk aan kregen de meeste woningen hun toilet. Zelden was dat in het huis zelf, doorgaans moest je naar buiten, naar de 'koer' waar ergens in de hoek van een stal of bijgebouw een 'plee' was voorzien, enkele planken met een rond gat, bijna altijd boven een beerput. Op het platteland bouwde men meestal een losstaand 'huisje' met dikwijls aan de binnenkant van de deur een haakje of een nagel met de in stukken gesneden krant.

Het toiletpapier op rol werd pas in 1877 voor het eerst geproduceerd en zou pas na de Tweede Wereldoorlog vrij algemeen verspreid geraken.

's Nachts naar buiten gaan voor een plasje (of kakje) was zeker bij slecht weer en in de winter te omslachtig, dus werd een pispot of een nachtemmer meegenomen naar de slaapkamer.

Pas met de aanleg van waterleiding en riolering kwam het "huisje" het huis in en verschenen de toiletten met waterspoeling. In Zutendaal gebeurde de aanleg van waterleiding en riolering vanaf het einde van de jaren '60 in de 20ste eeuw. Alleen in het dorpscentrum lag er al eerder een eindje riolering waar wij als kinderen destijds inkropen ... Die mondde uit in de Dorpsbeek net achter de gracht van de pastorie. Zelfs de enkele hoeses en huizen van het gehucht Roelen hadden een stukje riolering. Ook die vloeide enkele honderden meters verder in de Roelerbeek.

Wildplassen werd steeds meer als onhygiënisch en onbetamelijk gezien. Maar je moest toch wel ergens mogen plassen? Daarom werden er eind 19de, begin 20ste eeuw eerst in de steden en later ook in de dorpen openbare urinoirs geplaatst. Wildplassen werd (en is uiteraard nog steeds) strafbaar.

De mannen kregen hun 'pissoirs' (pissbakken voor mannen), de vrouwen ... moesten het maar ophouden. De strijd van de vrouwen voor gelijke rechten bracht op het gebied van openbare toiletten weinig resultaat.

De meeste gemeenten, zeker in ons land, voorzagen geen toiletten die toegankelijk waren voor mannen en vrouwen. Te duur in onderhoud en bovendien onveilig (o.a. drugs – herinner u de poging aan de fietsenstalplaats achter het OCMW-gebouw in de Lemmessteeg in Zutendaal-centrum) en mikpunt van vandalisme. Ik heb mij altijd afgevraagd waarom dat in Duitsland bijvoorbeeld wel kan. Daar liggen de openbare toiletten er zowel voor de mannen als voor de vrouwen meestal netjes gepoetst bij ...

Leverden de acties van de vrouwenbewegingen geen (of heel weinig) openbare toiletten op voor vrouwen, het bracht wel mee dat de urinoirs voor mannen ook uit het stads- en dorpsbeeld verdwenen. De buurtbewoners namen de stankoverlast niet langer.

Helaas kunnen zowel vrouwen als mannen momenteel in het dorpscentrum enkel tijdens de openingsuren nog terecht in de plaatselijke horecagelegenheden en die zijn er intussen ook al niet meer zoveel.

Of ze moeten enkele honderden meters naar het kerkhof stappen, maar wat als de nood hoog is? Hoe dan ook hebben wij, mensen, het minder goed dan onze honden: die hebben vlakbij het dorpscentrum nog een eigen hondenuitloopweide ...

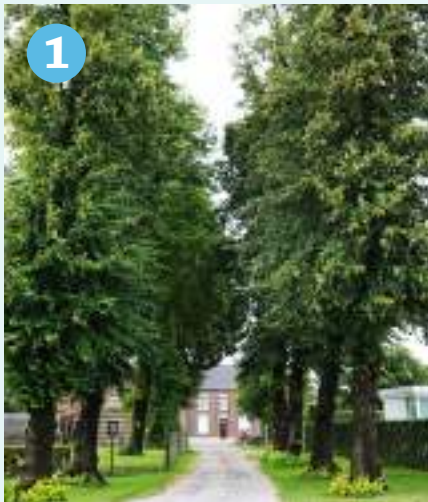
VERKIEZING ERFGOEDBOOM VAN HET JAAR 2024

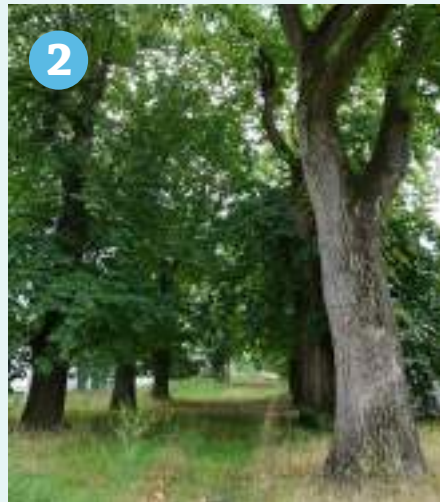
In de vorige editie van deze nieuwsbrief stelden we de drie genomineerden voor de titel Erfgoedboom van het jaar 2024 uitgebreid aan u voor. We willen deze keer dus niet de individuele boom in het daglicht stellen maar wel de bomenrijen die steeds zeldzamer worden: de dreven en de lanen.

U KAN UW KEUZE NOG KENBAAR MAKEN TOT EN MET 12 NOVEMBER 2023!

info@soennesenswaerdes.be of 089 62 94 53

1. 'Bij Jaone'

2. Mooi Zutendaal

3. Asserweg

Duimpjes

Hari Vranken verdient een duimpje voor het werk dat hij geleverd heeft aan het BJB-kapelletje. Mensen die passeerden begonnen geanimeerd te vertellen over dit gebouwtje. Stilaan kwam de geschiedenis weer tot leven. Hari mocht voor het herstel van het BJB-schild en het

Onze-Lieve-Vrouwebeeldje beroep doen op **Willy Noben**, een man met veel ervaring, mede dankzij zijn jarenlange inzet voor Kunstkring 't Zolderke. Beiden dragen bij aan het verbinden van mensen rond lokale geschiedenis.

Hoera voor **Marie-Jeanne Jacobs** uit de Boeneveldstraat. Zij werd onlangs het 500ste lid/sympathisant van Soennes & Swaerdes.

Lekker Lokaal

Soennes & Swaerdes was op zondag 24 september aanwezig op Lekker Lokaal. Meer dan twintig nieuwe sympathisanten sloten zich aan.

Merkwaardig voorwerp

Dit voorwerp is gemaakt van zwaar ijzer en is ongeveer twee meter lang. Op beide uithoeken is een rechthoekig gat voorzien.

Wie kan ons vertellen waarvoor het gebruikt werd en welke dialectnaam het droeg?

Vervlogen tijd

Deze foto, op een kermisdag genomen in het begin van de Daalstraat, dateert uit ongeveer 1950. Links op de achtergrond zien we de 'pistiek' (het urinoir) waarvan sprake is in de vorige nieuwsbrief.

De jonge meisjes en de kinderen op de voorgrond zijn van links naar rechts: Jozef Vanheusden (Zjos van Timmermêng), Elisabeth Vanheusden (Liezèt van Timmermêng), Magda Vanheusden (Magda van Timmermêng), Julia Thijs (Zjulia van Doore), Ludovicus Thijs (Lüdo van Doore) en Andreas Huveners (André van Bèèr van Maare).

Op de vraag wie de vier knappe jonge kerels leunend op een blitse, blinkende auto in de Dorpsstraat waren, kregen we een aantal reacties waaruit we de volgende namen konden distilleren:

v.l.n.r.: Lambert Peters (Bèèrke vanne Kèster), Adolf Claes (Dolf de Slaachter), Pierre Colla (Pjèèr de Smieëd) en Hubert Peters (Hübke vanne Kèster).

Op de vraag welke auto we zien, was het antwoord een Peugeot 202. Deze auto werd gebouwd tussen 1938 en 1948. Typisch voor dit model zijn de koplampen achter de grill.

